

Brieven

juni 1942 - aug 1942

van

Sara Hildesheim

Amsterdam, 21 sept.1923 - Auschwitz, 8 okt. 1942

Op de weg naar Monnickendan
Van links naar rechts: Coo Kuiper, Sara Hildesheim, Richard Bierman, Reineke Scherf, Els Grommé en Tiny Reyerkerk
(foto: Richard Bierman)

In de Waterleiding duinen bij Overveen
Van links naar rechts: Sara Hildesheim, Marietje de Kreuk, Els Grommé, Reineke Scherf en Richard Bierman
(foto: Richard Bierman)

Inleiding

In dit boekje staan de brieven die Sara Hildesheim in de zomervakantie van 1942 vanuit Amsterdam schreef aan haar vriendin Lily Veendijk, die op dat moment bij familie in Drenthe logeerde. Sara Hildesheim werd op 21 september 1923 geboren in Amsterdam. Zij werd op 19-jarige leeftijd omgebracht in Auschwitz op 8 oktober 1942. Op de bladzijde hiertegenover staan foto's, gemaakt tijdens excursies van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) (of haar illegale tegenhanger) in de periode 1940-1942.

Op deze foto uit 2012 is het meest linkse huis dat van Sara, zij woonde op Spoorbaanstraat 7huis d.w.z. de begane grond. Ten tijde van deze foto waren de huisnummers 1, 2 (rechts) en 8 (links) al afgebroken. (foto: RJW)

Ligging van de Spoorbaanstraat (rechts) en van het huizenblok van Sara (de 8 huizen op de hoek met de Grensstraat). Kaart uit 1941.

Sara Hillesheim woonde in Amsterdam, op het adres Spoorbaanstraat 7 huis. De Spoorbaanstraat is nu een ventweg van de Wibautstraat, maar het huis van Sara bestaat in 2012 nog steeds in het huizenblok ten zuiden van de hoek met de Grensstraat. Sara's vader was Juda Hildesheim, van beroep kleermaker. Hij werd op 14 mei 1896 te Amsterdam geboren en op 28 februari 1943 omgebracht in Auschwitz. De moeder van Sara, Clara Hildesheim-da Costa Senior, werd op 25 februari 1894 te Amsterdam geboren. Clara werd net als Sara op 8 oktober 1942 Auschwitz omgebracht. Sara had twee broers: Leo Abraham Hildesheim (geboren 19 juli 1921, omgebracht 4 juni 1943 in Sobibor) en Abraham Hildesheim (geboren 18 maart 1935, omgebracht 8 oktober 1942 in Auschwitz).

Sara en Lily volgden vanaf 1 september 1940 beiden het onderwijs op de Kweekschool voor Onderwijzers en Onderwijzeressen te Amsterdam. Vanaf 30 September 1941 mochten de Joodse kinderen echter niet meer naar school.

Hieronder volgen enkele fragmenten uit het dagboek van Lily waarin zij melding maakt van Sara. De in deze fragmenten beschreven activiteiten gaan vooraf aan de brieven van Sara.

14 Juli 1941 ..., daarna naar Sara.

17 Juli 1941 Met Sara en Jo de hele dag planten wezen zoeken.

18 Juli 1941 Met Jo bij Sara geweest. Tiny Reyerkerk was er ook. Reuze gek gedaan. Keihard gezongen. Gedanst op straat.

21 Juli 1941 Jo en Sara zijn bij mij geweest om planten te zoeken, maar het was veel te warm.

25 Juli 1941 Sara en Jo zijn bij me geweest.

Vrijdag 1 Augustus 1941 Woensdagmiddag ben ik bij een meisje uit mijn klas, Jo, op visite geweest, samen met drie andere meisjes uit mijn klas: Tini, Sara en Mieke.

Dinsdag 5 Augustus 1941 Maandagmorgen was ik bij Sara. Die vertelde me, dat ze ook een dagboek had. Ze liet het me eens zien. Toen kwamen we ook bij een blz., waar ze een heleboel feiten van de voorbije dagen had opgeschreven.

De Kweekschool voor Onderwijzers en Onderwijzeressen te Amsterdam, gezien vanaf de Nieuwe Prinsengracht. De andere zijde grenst aan de Nieuwe Kerkstraat. (foto: RJW)

De ingang aan de Nieuwe Prinsengracht. (foto: RJW)

13 Augustus 1941 Op Zaterdag 9 Aug [1941] ben ik naar Artis geweest met Fanny en Sara en Gerda (een vriendin van Sara). Om 10 uur waren we al in Artis en om 10.30 uur hadden we ons brood al op. En na een half uurtje hadden we al weer een reuze honger. We hebben toen net zo lang gezocht en gescharreld, tot we een huisje vonden, waar we wat eetbaars konden kopen. We hebben toen een pak Verkade's korstjes (op 1 broodbon) en een bus toffee's gekocht. Daarna zijn we Artis eens gaan bekijken. Het meest hebben we ons geamuseerd met de opmerkingen, die de mensen maakten. B.v. er was een man, die zich erg geleerd tegen over de bij hem zijnde dames voordeed. Toen ze bij het hok van een python kwamen zei hij: "O, zag, lui, hier hem je nu een zeboe." Nou, wij zijn maar gauw doorgelopen, anders hadden we hem midden in zijn gezicht uitgelachen. En zo ging het allemaal maar door.

Zaterdag 16 Augustus 1941 Donderdag ben ik met Sara plantjes wezen zoeken bij Muiden en Weesp. Nu we hadden een goede vangst (als je dat tenminste van bloemen kunt zeggen).

18 Augustus 1941 Vanmiddag ben ik met Mieke en Tini R. bij Sara op visite geweest. We hebben reuze lol gehad. Vanavond komen ze met z'n drieën hier, want we zijn een brief naar Epe aan het schrijven naar Jet.

22 Augustus 1941 Gistermiddag hebben Sara, Tini, en ik planten gezocht. Gisteren heb ik ook gehoord dat de Joodse kinderen van school af moeten; ook van onze school.

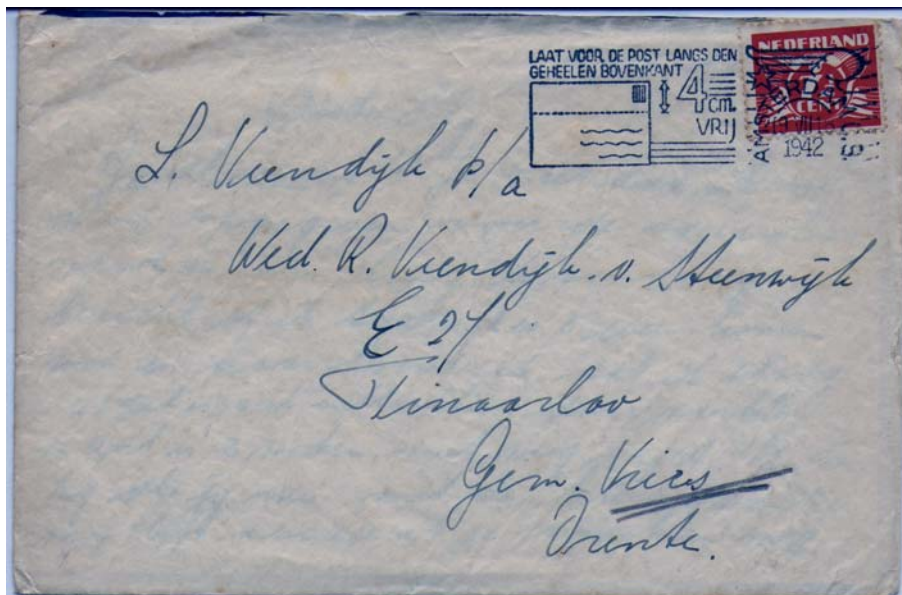
3 September 1941 Vanmiddag zijn: Mieke, Hermin, Saar, Tini R en ik de stad in geweest om een boek te kopen voor Jet. We hebben een boek gekocht van de Saint (Leslie Charles).

20 September 1941 Morgen gaan we bij Sara op visite, die is morgen jarig. We geven haar (net als Jet) een boek van Leslie Charles.

30 September 1941 Vandaag zijn de Joodse kinderen van school af gegaan.

26 December 1941 Op mijn verjaardag zijn: Jo, Sara, Tini R, Tini L, Mieke en Hermien bij me geweest. En natuurlijk Janny en Miep.

Het dagboek van Lily eindigt op 29 Juni 1942, de eerste brief van Sara is van 10 dagen later.

Brieven van Sara Hildesheim aan Lily Veendijk

Hieronder de brieven die Sara aan Lily schreef in de periode van 9 Juli 1942 - 12 Augustus 1942. Helaas zijn de brieven die Lily aan Sara schreef niet teruggevonden.

A'dam Donderdag 9 Juli

Akelig mispunt!

Laat ik ukenen je diverse vragen beantwoorden. Vanavond ontving ik je brief en toevallig is Jo net vanmiddag bij me geweest, maar ik was niet thuis en nu komt ze misschien morgenavond terug. Gisteren moest ik op school komen om te horen wanneer de verschillende He nu weet ik niet meer hoe ik die zin af moet maken. Dan maar een andere morgen begint het al 's morgens van 11.30 uur bijbel leren en 's middags van 2-3.30 inleiding in de Chinese wijsbegeerte. Maandag wordt ge' onze wijsbegeerte en Dinsdag een biologisch of astronomisch onderwerp. Op de andere dagen is ook nut, maar ik weet het niet precies en ik heb geen zin om dat blaadje te halen waar het op staat.

A'dam Donderdag 9 Juli

Akelig mispunt!

Laat ik eerst eens je diverse vragen beantwoorden. Vanavond ontving ik je brief en toevallig is Jo net vanmiddag bij me geweest, maar ik was niet thuis en nu komt ze misschien morgenavond terug. Gisteren moest ik op school komen om te horen wanneer de verschillende He nu weet ik niet meer hoe ik die zin af moet maken. Dan maar een andere Morgen begint begin het al 's Morgens van 10-11.30 uur bijbel leren en 's middags van 2-3.30 inleiding in de Chinese wijsbegeerte en Dinsdag een biologisch of astronomisch onderwerp. Op de andere dagen is ook wat maar ik weet het niet precies en ik heb geen zin om dat blaadje te halen waar het op staat.

Brammetje gaat wel over hoor afschoon
je bij een Montessori school eigenlijk niet
van overgaan kunt spreken.

Of ik naar de vakantie school ga weet
ik nog niet. Dat blaadje zal je gevonden
hebt met die knopjes er aan is het zijn
vruchtjes v.d. Linde. Dat blaadje dient
voor de verspreiding door de wind.

Ik ben al de hele week bij Toos geweest
reuz leuk. Vanmiddag ben ik tot 6 uur
gebleven. Ze moest al de mappen van
de ki[n]deren na kijken dat is een reuzewerk
daarom heb ik haar maar een beetje
geholpen. Ik heb het zelf aangeboden.
Wat heb ik me lekker uitgesloofd hè?
Gisteren is het arme schaap tot $\frac{1}{4}$ voor 7
op school geweest.

Vandaag kregen de kinderen uit de
klas van Wim de Vries, je weet wel die jij
voor een leerling aanzag, ijs. Toos,
Fietje en ik hebben toen ook gehad.

Brammetje gaat wel over hoor afschoon
je bij een Montessori school eigenlijk niet
van overgaan kunt spreken.

Of ik naar de vakantie school ga weet
ik nog niet. Dat blaadje wat je gevonden
hebt met die knopjes er aan is het zijn
vruchtjes v.d. Linde. Dat blaadje dient
voor de verspreiding door de wind.
Ik ben al de hele week bij Toos geweest
reuz leuk. Vanmiddag ben ik tot 6 uur
gebleven. Ze moest al de mappen van
de ki[n]deren na kijken dat is een reuzewerk
daarom heb ik haar maar een beetje
geholpen. Ik heb het zelf aangeboden.
Wat heb ik me lekker uitgesloofd hè?
Gisteren is het arme schaap tot $\frac{1}{4}$ voor 7
op school geweest.
Vandaag kregen de kinderen uit de
klas van Wim de Vries, je weet wel die jij
voor een leerling aanzag, ijs. Toos,
Fietje en ik hebben toen ook gehad.

Cherge krijg de kinderen van Toos en ik
wt niet natuurlijk, mieters hè?

Nu iets minder leuks. Ik weet niet
of je daar iets van hoort, hier in ieder
geval genoeg. Alle Duitse Joden
boven de 14 jaar ^{Jongens zowel als meisjes} worden opgevoerd. Als
de ouders boven de 40 zijn alleen de kinderen
boven de 14 en als de ouders jonger zijn het
hele gezin. Ze gaan allemaal naar
Duitsland onder leiding van de Groene
Politie. Ook worden weer Hollandse Joden
opgevoerd, maar alleen alleen maar
jongens boven de 18 jaar. En dit keer krijgt
ieder een beurt. Esther haar andere
broer moet nu ook en mijn vader zal
wt wel gehoord worden, maar
misschien wordt hij wel afgekeurd omdat
hij te licht weegt. Trudi en Mirjam hadden
gisteren nog niets gehoord maar dat
kan nog komen. Hoe ik over al deze [zaken]
denk hoef ik je niet te schrijven dat
snap je zo wel.

Morgen krijgen de kinderen van Toos en ik
ook weer natuurlijk, mieters hè?

Nu iets minder leuks. Ik weet niet
of je daar iets van hoort, hier in ieder
geval genoeg. Alle Duitse Joden
boven de 14 jaar jongens zowel als meisjes worden opgeroepen. Als
de ouders boven de 40 zijn alleen de kinderen
boven de 14 en als de ouders jonger zijn het
hele gezin. Ze gaan allemaal naar
Duitsland onder leiding van de Groene
Politie. Ook worden weer Hollandse Joden
opgeroepen, maar hiervan alleen maar
jongens boven de 18 jaar. En dit keer krijgt
iedereen een beurt. Esther haar andere
broer moet nu ook en mijn vader zal
ook wel gekeurd moeten worden, maar
misschien wordt hij wel afgekeurd omdat
hij zo licht weegt. Trudi en Mirjam hadden
gisteren nog niets gehoord maar dat
kan nog komen. Hoe ik over al deze [zaken]
denk hoef ik je niet te schrijven dat
snap je zo wel.

Kun je alles wel lezen, ik schrijf zo vreselijk
vlug. Ik heb geen zin om het netjes te doen.
Nu Lily voor vandaag genoeg.
tot morgen SH

P.S. Bedankt voor je brief.

Mijn allerbeste vriendin "Juli"
Wat je ik je nu ga schrijven is minder
prettig, bereid je maar op het ergste voor.
Ze zijn nu nl. ook meisjes aan het oproepen
vanaf 16 j. zij moeten allemaal naar het
Adema v. Scheltema Plein en daar horen ze dat
ze zich Dinsdagnacht gereed moeten houden om naar
Duitsland te gaan. Ik denk dat ik Maandag
of Dinsdag ook wel bericht zal krijgen. Beste Lily
ik denk dat die Zaterdag toen we elkaar dag hebben
gezegd wel de laatste keer zal zijn geweest dat we
elkaar hebben gezien. Lily je hoeft [je] over mij geen
zorgen te maken, ik ben zo rustig als
het maar kan, weet je ik vertrouw op God en
zal dat tot het laatste blijven doen. Elke keer
weer als ik me tot God wend komt er zo een grote

Kun je alles wel lezen, ik schrijf zo vreselijk
vlug. Ik heb geen zin om het netjes te doen.
Nu Lily voor vandaag genoeg.
tot morgen SH

P.S. Bedankt voor je brief SH

11 Juli

Mijn allerbeste vriendin

Wat ik je nu ga schrijven is minder
prettig, bereid je maar op het ergste voor.
Ze zijn nu nl. ook meisjes aan het oproepen
vanaf 16 j[aar]. Zij moeten allemaal naar het
Adema v. Scheltema Plein en daar horen ze dat
ze zich Dinsdagnacht gereed moeten houden om naar
Duitsland te gaan. Ik denk dat ik Maandag
of Dinsdag ook wel bericht zal krijgen. Beste Lily
ik denk dat die Zaterdag toen we elkaar dag hebben
gezegd wel de laatste keer zal zijn geweest dat we
elkaar hebben gezien. Lily je hoeft [je] over mij geen
zorgen te maken, ik ben zo rustig als
het maar kan, weet je ik vertrouw op God en
zal dat tot het laatste blijven doen. Elke keer
weer als ik me tot God wend komt er zo een grote

rust over me en wordt het van binnen zo stil
in me - dat ik eenvoudig niet bang kan zijn
en op zulke oogenblikken voel ik meer dan ooit
dat er een God bestaat en dat wat hij doet
goed is, hoe raar dat misschien ook lijkt.
Lily ik hoop dat dit je wat zegt en dat je
net zulk een vertrouwen in God zult krijgen
als ik. Nog een verzoek wil je ook als
ik er niet meer ben toch nog naar
mijn huis gaan en proberen een mij ouders
en het je op te beuren? ik weet dat het een
zware taak is, heb er ik het bij vanden
als je het probeerde.

Wat je alleen voor mij vader en moeder
en Bram vind ik het beroerd om weg te
moeten, dat zul je zeker begrijpen. Lily
ik hou op, maar eerst wil ik je nog
even bedanken voor alles wat je voor me
hebt gedaan, en vaak als ik down was
hebt je me misschien wel onbewust
weer boven op geholpen, de wetenschap alleen

rust over me en wordt het van binnen zo stil
in me dat ik eenvoudig niet bang kan zijn
en op zulke oogenblikken voel ik meer dan ooit
dat er een God bestaat en dat wat hij doet
goed is, hoe raar dat misschien ook lijkt.
Lily ik hoop dat dit je wat zegt en dat je
net zulk een vertrouwen in God zult krijgen
als ik. Nog een verzoek wil je ook als
ik er niet meer ben toch nog naar
mijn huis gaan en proberen mijn ouders
een beetje op te beuren? ik weet dat het een
zware taak is, toch zou ik het fijn vinden
als je het probeerde.

Weet je alleen voor mijn vader en moeder
en Bram vind ik het beroerd om weg te
moeten, dat zul je zeker begrijpen. Lily
ik hou op, maar eerst wil ik je nog
even bedanken voor alles wat je voor me
hebt gedaan, zo vaak als ik down was
heb je me er misschien wel onbewust
weer boven op geholpen, de wetenschap alleen

alleen al dat ik iemand had en nog steeds heb waar ik
op kan vertrouwen doet al zo'n boel.
Nu beste Lily nu eindig ik heus en ik
wens je het allesbeste en misschien
wie weet zullen we elkaar toch nog wel eens
onder betere omstandigheden ontmoeten
je Sara Hildesheim

P.S. Schrijf in ieder geval zo gauw
mogelijk terug. \$

alleen al dat ik iemand had en nog steeds heb waar ik
op kan vertrouwen doet al zo'n boel.
Nu beste Lily nu eindig ik heus en ik
wens je het allesbeste en misschien
wie weet zullen we elkaar toch nog wel eens
onder betere omstandigheden ontmoeten
je Sara Hildesheim

P.S. Schrijf in ieder geval zo gauw
mogelijk terug SH.

Beste Lily
A'dam 17 Juli

Bedankt voor je fijne brief. Het is
helemaal niet erg dat hij zo kort [is].
Hij drukt minstens even goed uit
wat je bedoelt dan een mogelijk langere
brief van 4 kantjes. Zeg, gisteravond
was Tini bij me en naar wat ik van
haar gehoord heb geloof ik dat je
mijn brief verkeerd begrepen hebt.
Want zoals je merk[t], ik ben er nog en
ik heb zelfs nog geen oproep gehad.
Ofschoon ik gisteren dacht: "Daar heb
je hem." De post bracht dan ook inderdaad
zo een aangetekende brief, maar niet
voor mij maar voor Leo. Hij moest vandaag
om 8 uren v.m. op het A.v.Scheltemaplein
komen. Maar daar hij er niet is, is mijn
vader gegaan om dit te zeggen. En we weten
nu absoluut zeker dat jongens in de kampen

A'dam 17 Juli
Beste Lily,
Bedankt voor je fijne brief. Het is
helemaal niet erg dat hij zo kort [is].
Hij drukt minstens even goed uit
wat je bedoelt dan een mogelijk langere
brief van 4 kantjes. Zeg, gisteravond
was Tini bij me en naar wat ik van
haar gehoord heb geloof ik dat je
mijn brief verkeerd begrepen hebt.
Want zoals je merk[t], ik ben er nog en
ik heb zelfs nog geen oproep gehad.
Ofschoon ik gisteren dacht: "Daar heb
je hem." De post bracht dan ook inderdaad
zo een aangetekende brief, maar niet
voor mij maar voor Leo. Hij moest vandaag
om 8 uren v.m. op het A.v.Scheltemaplein
komen. Maar daar hij er niet is, is mijn
vader gegaan om dit te zeggen. En we weten
nu absoluut zeker dat jongens in de kampen

daar voorlopig blijven. Gerrie haar atelier heeft 6 weken uitstel dus over die 2. hoeven we ons voorlopig nog geen zorgen te maken. Over die 2 gesproken, ze gaan misschien trouwen. Wat gek zul je zeggen. Maar dat is toch niet zo. Leo zegt als Ger weg moet en dan later ik dan zien we elkaar misschien nooit meer, laten we dan maar samen gaan. Daar geef ik hem absoluut gelijk in. Het is niet. We zijn nu bezig om alles voor ze in orde te maken en dan komt Leo misschien 10 dagen met verlof, mieters hè? Wat minder leuk is, is dat mijn vader gisteren goedgekeurd is hij heeft daarvoor n.l. een oproep gehad. Hij en alle mannen van 40-55 jaar gaan niet naar Duitsland maar naar kampen hier in Nederland. Dat is natuurlijk wel niet zo heel erg, maar als ik nu ook nog weg moet, dan blijft mijn moeder alleen over en dat is wel erg. Maar geen zorgen voor die tijd. Schaft tijd schaft raad, wat jij?

daar voorlopig blijven. Gerrie haar atelier heeft 6 weken uitstel dus over die twee hoeven we ons voorlopig nog geen zorgen te maken. Over die twee gesproken, ze gaan misschien trouwen. Wat gek zul je zeggen. Maar dat is toch niet zo. Leo zegt als Ger weg moet en dan later ik dan zien we elkaar misschien nooit meer, laten we dan maar samen gaan. Daar geef ik hem absoluut gelijk in. Jij[?] ook[?] niet. We zijn nu bezig om alles voor ze in orde te maken en dan komt Leo misschien 10 dagen met verlof, mieters hè? Wat minder leuk is, is dat mijn vader gisteren goedgekeurd is hij heeft daarvoor n.l. een oproep gehad. Hij en alle mannen van 40-55 jaar gaan niet naar Duitsland maar naar kampen hier in Nederland. Dat is natuurlijk wel niet zo heel erg, maar als ik nu ook nog weg moet, dan blijft mijn moeder alleen over en dat is wel erg. Maar geen zorgen voor die tijd. Schaft tijd schaft raad, wat jij?

Ma wat prettige ³dingen. Zoals je misschien
al van Tini of een ander gehoord hebt zijn
er Maandagavond een hele bende bij me geweest.
Lily ik heb je gemist, maar het was toch
leuk en erg rustig nu jij er niet was om te
kwebbelen. Annie heeft gespeeld en Els
niet minder goed voorgelezen.

Gisterenmiddag was Hennie bij, ik heb
veel plezier geh'gedaan, we hebben voortdurend
gelachen, misschien kwam dat ook wel
er beetje door de zenuwen.

's Avonds was Tini, we deed ik weer
een beetje normaler, we hebben allerlei
herinneringen opgehaald en over jou gerd.
deld, dat je zo een rotkind bent en dat je
nadat ik bij jullie van school weg moest
haast nooit meer bij me bent gekomen.

En nu nog iets. Zodra ik negen wel wordt
bij van de hele bende geïnventariseerd
En nu heb ik een paar dingen die wel
geen geldelijk maar voor mij wel een persoon-

Nu wat prettiger dingen. Zoals je misschien
al van Tini of een ander gehoord hebt zijn
er Maandagavond een hele bende bij me geweest.
Lily ik heb je gemist, maar het was toch
leuk en erg rustig nu jij er niet was om te
kwebbelen. Annie heeft gespeeld en Els
niet minder goed voorgelezen.

Gisterenmiddag was Hennie bij [me], ik heb
vreselijk gek gedaan, we hebben voortdurend
gelachen, misschien kwam dat ook wel
een beetje door de zenuwen.

's Avond was Tini [er], toen deed ik weer
een beetje normaler. We hebben allerlei
herinneringen opgehaald en over jou gerd-
deld, dat je zo een rotkind bent en dat je
nadat ik bij jullie van school weg moest
haast nooit meer bij me bent gekomen.
En nu nog iets. Zodra ik weg moet wordt
wordt bij ons de hele bende geïnventariseerd
En nu heb ik een paar dingen die wel
geen geldelijk naar voor mij wel een persoon-

lyke waarde hebbe. Jij mag daarom
mijn kranteknip-sel heb met mij herbarium
voor me bewaren. Mij[n] herbarium mag jij
wat mij betreft ook weg doen, want er is niet
veel aan, hij is helemaal niet bijgewerkt, sommige
planten zijn nog niet eens opgeplakt en bij een
heleboel staat [er] nog geen naam bij. Als er iets
bij is wat jij nog niet hebt kun je het wel
in jouw herbarium doen. Mijn kranteknip-
sels daarentegen zou ik eventueel later
wel weer terug willen hebben. Alles is nog
niet ingeplakt wat je wel zult zien. Als je
ziet hebt mag je dat wel bijplakken. Dat kinder-
kopje van mij geef ik zolang aan Tini
en die kop v. die Indiër aan Stan
Nu ik geloof niet dat er nog meer
nieuws is dus tot de volgende keer
dag, we geven de moed nog niet
op hoor SH

P.S. Van Reineke heb ik ook een brief gehad SH

lyke waarde hebben. Jij mag daarom
mijn kranteknip-selboek met mijn herbarium
voor me bewaren. Mij[n] herbarium mag jij
wat mij betreft ook weg doen, want er is niet
veel aan, hij is helemaal niet bijgewerkt, sommige
planten zijn nog niet eens opgeplakt en bij een
heleboel staat [er] nog geen naam bij. Als er iets
bij is wat jij nog niet hebt kun je het wel
in jouw herbarium doen. Mijn kranteknip-
sels daarentegen zou ik eventueel later
wel weer terug willen hebben. Alles is nog
niet ingeplakt zoals je wel zult zien. Als je
zin hebt mag jij dat wel bijplakken. Dat kinder-
kopje van mij geef ik zolang aan Tini
en die kop v. die Indiër aan Stan
Nu ik geloof niet dat er nog meer
nieuws is dus tot de volgende keer

dag, we geven de moed nog niet
op hoor SH

P.S. Van Reineke heb ik ook een brief gehad SH

A'dam 10 Juli

Beste Lily,

Goed nieuws!! Je weet dat ik me had opgegeven voor de vacatieschool en nu kreeg ik vandaag bericht of ik tussen 2 en 5 even komen wou en daar hoorde ik dat ik zolang ik (dat is 3x ik achter elkaar) daar werkte en dat is drie weken, niet weg moet. Fijn hè. Zeg als jij nu niet de hele vakantie weg blijft dan zie ik je misschien nog.

A'dam 18 Juli

Beste Lily,

Goed! nieuws!! Je weet dat ik me had opgegeven voor de vacatieschool en nu kreeg ik vandaag bericht of ik tussen 2 en 5 even komen wou en daar hoorde ik dat ik zolang ik (dat is 3x ik achter elkaar) daar werkte en dat is drie weken, niet weg moet. Fijn hè. Zeg als jij nu niet de hele vakantie weg blijft dan zie ik je misschien nog.

Vanmorgen ben ik met Ger meegeweest
voor ondertrouwen. Het was daar ontzettend
druk en ze hebben wel 1½ uur in een klein
halletje, volgepropt met mensen, moeten
wachten. Ik heb vreselijk gek staan doen.
Iedereen keek zowat naar me, waar ze
me tenminste konden zien. Ze hebben
vast gedacht dat ik achterlijk was.
Misschien kwam het wel doordat ik een
voorgevoel had van die 3 weken uitstel.
Nu Lief ik hou op. Ik zal je gauw een
langere brief schrijven. Dag. groeten en een denkbeeldige
poot van S Hildesheim

Vanmorgen ben ik met Ger meegeweest
voor ondertrouwen. Het was daar ontzettend
druk en ze hebben wel 1½ uur in een klein
halletje, volgepropt met mensen, moeten
wachten. Ik heb vreselijk gek staan doen.
Iedereen keek zowat naar me, waar ze
me tenminste konden zien. Ze hebben
vast gedacht dat ik achterlijk was.
Misschien kwam het wel doordat ik een
voorgevoel had van die 3 weken uitstel.
Nu Lief ik hou op. Ik zal je gauw een
langere brief schrijven.

Dag. Groeten en een denkbeeldige
poot van S Hildesheim

A'dam 24 Juli

Beste Lily.

Voorlopig algehele vrijstelling !!!
Hoe vind je dat? Geweldig hè? In mijn
vorige brief schreef ik al dat ik uitstel
had van 3 weken. Maar toen ik er de volgende
dag naar toe om instructies te
ontvangen op de leidersvergadering hoorden
we dat ook na de vakantie dit werk nog
doorgaat. Wat dus inhoud[t] dat ik vrij ben.
Totdat iedereen weg moet natuurlijk, maar
zover is het nog niet.

Je weet dat mijn vader gekeurd is, vanmorgen
kreeg hij bericht dat hij in de Gallerij moet
komen, daar hoort hij dan wanneer hij weg
moet. We denken begin volgende week. Rot hè.
Zoals je weet zit Leo met alle andere jongens
uit de diverse kampen in Westerbork. Voorlopig
worden ze nog niet naar Duitsland doorge-
stuurd ofschoon ze dat wel ieder ogenblik kunnen

A'dam 24 Juli
Beste Lily.

Voorlopig algehele vrijstelling !!!

Hoe vind je dat? Geweldig hè? In mijn
vorige brief schreef ik al dat ik uitstel
had van 3 weken. Maar toen ik er de volgende
dag naar toe [ging] om instructies te
ontvangen op de leidersvergadering hoorden
we dat ook na de vakantie dit werk nog
doorgaat. Wat dus inhoud[t] dat ik vrij ben.
Totdat iedereen weg moet natuurlijk, maar
zover is het nog niet.

Je weet dat mijn vader gekeurd is, vanmorgen
kreeg hij bericht dat hij in de Gallerij moet
komen, daar hoort hij dan wanneer hij weg
moet. We denken begin volgende week. Rot hè.

Zoals je weet zit Leo met alle andere jongens
uit de diverse kampen in Westerbork. Voorlopig
worden ze nog niet naar Duitsland doorge-
stuurd ofschoon ze dat wel ieder ogenblik kunnen

verwachten. Als alles goed gaat en Leo vergunning
krijgt gaan ze 5 Augustus trouwen. Ik geloof
wel dat ik je hiermee op de hoogte heb gesteld
van de diverse gebeurtenissen.

Nu iets over de vacatieschool. Dinsdag j.l.
ben ik begonnen. Met nog een meisje hadden
we een klas van ± 30 meisjes die na de vacan-
tie naar de 4^e gaan. We hadden eerst helemaal
geen materiaal en moesten ze met zingen en wat
spelletjes bezighouden. Later op de morgen kregen
we tekenpapier en potloden. Ik heb wat op het bord
getekend en verder mochten ze natuurlijk ook mij
tekenen. 's Morgens had 's middags komen
verschillende kinderen. Die van 's middags waren
veel rustiger. Met deze hebben we ook nog buiten
gespeeld. Woensdag had ik met een ander
meisje een klas van 20 kleintjes. 't Was
vreselijk we konden ze niet stil krijgen. Ten
einde raad hebben we ze maar op de speelplaats
gelaten. Om 11 uur waren we de helft kwijt waar
ze gebleven zijn weet ik niet. Van 11-12
kreeg ik een troep jongens van de 7^e klas.
Het waren er maar 12 maar aan het eind van de
morgen was ik schor. Het eerste half uur ging
het wel, ik heb wat spelletjes met [ze]

verwachten. Als alles goed gaat en Leo vergunning
krijgt gaan ze 5 Augustus trouwen. Ik geloof
wel dat ik je hiermee op de hoogte heb gesteld
van de diverse gebeurtenissen.

Nu iets over de vacatieschool. Dinsdag j.l.
ben ik begonnen. Met nog een meisje hadden
we een klas van ± 30 meisjes die na de vacan-
tie naar de 4^e gaan. We hadden eerst helemaal
geen materiaal en moesten ze met zingen en wat
spelletjes bezighouden. Later op de morgen kregen
we tekenpapier en potloden. Ik heb wat op het bord
getekend en verder mochten ze natuurlijk ook mij
tekenen. 's Morgens en 's middags komen
verschillende kinderen. Die van 's middags waren
veel rustiger. Met deze hebben we ook nog buiten
gespeeld. Woensdag had ik met een ander
meisje een klas van 70 kleintjes. 't Was
vreselijk we konden ze niet stil krijgen. Ten
einde raad hebben we ze maar op de speelplaats
gelaten. Om 11 uur waren we de helft kwijt waar
ze gebleven zijn weet ik niet. Van 11-12
kreeg ik een troep jongens van de 7^e klas.
Het waren er maar 12 maar aan het eind van de
morgen was ik schor. Het eerste half uur ging
het wel, ik heb wat spelletjes met [ze]

gedaan, spreekwoorden raden en zo en dat
vonden ze wel leuk. Maar toen een jongen
op de tafel ging staan en hij er niet af wilde
komen ben ik zo stom geweest om ook op die
tafel te springen en hem achterna te gaan. Toen
had je de poppen aan het dansen. Eindelijk
na een kwartier had ik ze weer stil en toen heb
ik ze speeches laten houden over hoe zij de
vacatieschool zouden richten. Ik heb me
slap gelachen maar tenslotte werd dat
ook een pan en ik was blij dat het 12 uur was.
's Middags had ik die kleintjes weer. Het
eerste uur hebben we buiten met ze gespeeld
en [het] tweede uur binnen met ze gespreut
en ~~aan de~~ ^{met de jongens} ~~aan de~~ ^{met behulp}
van een closetrol en knippen later tekenen
Daarna met 6 scharen en 3 potloden later
kleuren en uitknippen en hen opplakken. Ik
heb steeds maar langs die tafel gerend om
steeds te helpen met knippen en kleuren. Het
beroerde was natuurlijk dat er steeds een
paar waren die niets te doen hadden, die dan
had het gijgen schippen. Maar wonder boven
wonder heb ik het dan toch gedaan gekregen dat
ze het voor 4 uur allemaal af hadden.

gedaan, spreekwoorden raden en zo en dat
vonden ze wel leuk. Maar toen een jongen
op de tafel ging staan en hij er niet af wilde
komen ben ik zo stom geweest om ook op die
tafel te springen en hem achterna te gaan. Toen
had je de poppen aan het dansen. Eindelijk
na een kwartier had ik ze weer stil en toen heb
ik ze speeches laten houden over hoe zij de
vacatieschool in zouden richten. Ik heb me
slap gelachen maar tenslotte werd dat
ook een pan en ik was blij dat het 12 uur was.
's Middags had ik die kleintjes weer. Het
eerste uur hebben we buiten met ze gespeeld
en [het] tweede uur binnen. Ik had de jongens. Ik heb ze met behulp
van een closetrol een kuikentje laten tekenen.
Daarna met 6 scharen en 3 potloden laten
kleuren en uitknippen en toen opplakken. Ik
heb steeds maar langs die tafel gerend om
steeds te helpen met knippen en kleuren. Het
beroerde was natuurlijk dat er steeds een
paar waren die niets te doen hadden, die dan
keet gingen schoppen. Maar wonder boven
wonder heb ik het dan toch gedaan gekregen dat
ze het voor 4 uur allemaal af hadden.

Vandaag had ik het makkelijk. Ik had
weer de kleine jongens maar nu niet in het
zelfde lokaal als de meisjes. Ik moest ze
maar een half uur bezig houden want daarna
gingen ze naar de gymnastiek waar een go[ot]che-
laar en een poppenkast ze bezig heeft gehouden.
Als slot van de morgen kregen ze een ijsje.
Vanmiddag krijgen we weer dat zelfde
programma maar nu voor de andere
gedeelte dat altijd 's middags komt.
Jo is al een paar keer hier geweest. En dat
is ook de rede dat ik je niet eerder geschreven
heb. Want steeds als ik schrijven wou kwam zij.
't Is gewoon idioot zoveel sommen als dat
kind moet maken. Ik heb medelijden met haar.
Wij zijn niet eens op de helft erg hè.
Tini was van de week ook hier.
Stan was mee hoor met de andere jongens. Tini
zegt dat ze het reuze leuk hebben gehad. Dat
kan ook niet anders.
Ik geloof dat ik erg onduidelijk geschreven heb.
Maar ik heb ook zo'n haast want ik moet direct weer
naar school. Dag mispunt de groeten van iedereen
en een denkbeeldige poot van je SH.

Vandaag had ik het makkelijk. Ik had
weer de kleine jongens maar nu niet in het
zelfde lokaal als de meisjes. Ik moest ze
maar een half uur bezig houden want daarna
gingen ze naar de gymnastiek waar een go[ot]che-
laar en een poppenkast ze bezig heeft gehouden.
Als slot van de morgen kregen ze een ijsje.
Vanmiddag krijgen we weer dat zelfde
programma maar nu voor het andere
gedeelte dat altijd 's middags komt.
Jo is al een paar keer hier geweest. En dat
is ook de rede dat ik je niet eerder geschreven
heb. Want steeds als ik schrijven wou kwam zij.
't Is gewoon idioot zoveel sommen als dat
kind moet maken. Ik heb medelijden met haar.
Wij zijn niet eens op de helft erg hè.
Tini was van de week ook hier.
Stan was mee hoor met de andere jongens. Tini
zegt dat ze het reuze leuk hebben gehad. Dat
kan ook niet anders.
Ik geloof dat ik erg onduidelijk geschreven heb.
Maar ik heb ook zo'n haast want ik moet direct weer
naar school. Dag mispunt de groeten van iedereen
en een denkbeeldige poot van je SH.

A'dam 3 Aug. 1942

Mispunterig Mispunt!

't Is een schandaal. Ik had verwacht een brief te krijgen die overliep van vreugde over het feit dat ik er voor eerst nog ben en in plaats daarvan krijg ik een volje papier vol onzin. Ik was werkelijk diep geschokt, omdat volgens mij hieruit blijkt dat het je helemaal niet verheugd. Ik nam me dan ook dadelijk voor je niet meer te schrijven, wat ik zoals je wel merkt bij den gried doe. Zeg halfgare idioot waarom schrijf jij Dante toch met een h dat moet toch niet.

Ik ben een reuze sufferd, want ik weet niet wat je bedoelt, begrijp je wat ik bedoel met wat ik niet weet, dat of wat jij bedoelt. Kaffer sufferden sufferd wel met een d je zegt ook zeker sufferden en niet sufferden. O, nu je zegt geloof ik sufferds.

Ik wil niet dat jij me met tante Betje aanschrijft, want als je naar een zekere plaats gaat zegt ze dat ook en daar wil ik niet mee gelijk gesteld worden, gesnopen?

Jij beweert dat de maan altijd dezelfde is. Dat is een zeer stoute bewering mijn waarde. Hoe weet jij dat er nooit eens aardbevingen

A'dam 3 Aug. 1942

Mispunterig Mispunt!

't Is een schandaal. Ik had verwacht een brief te krijgen die overliep van vreugde over het feit dat ik er vooreerst nog ben en in plaats daarvan krijg ik een volje papier vol onzin. Ik was werkelijk diep geschokt omdat volgens mij hieruit blijkt dat het je helemaal niet verheugd. Ik nam me dan ook dadelijk voor je niet meer te schrijven, wat ik zoals je wel merkt bij deze niet doe. Zeg halfgare idioot waarom schrijf jij Dante toch met een h dat moet toch niet.

Ik ben een reuze sufferd, want ik weet niet wat je bedoelt, begrijp je wat ik bedoel met wat ik niet weet, dat of wat jij bedoelt. Kaffer sufferd moet met een d je zegt toch zeker sufferden en niet sufferden. O, nu je zegt geloof ik sufferds.

Ik wil niet dat jij me met tante Betje aanschrijft, want als Jo naar een zekere plaats gaat zegt ze dat ook en daar wil ik niet mee gelijk gesteld worden, gesnopen?

Jij beweert dat de maan altijd dezelfde is. Dat is een zeer stoute bewering mijn waarde. Hoe weet jij dat er nooit eens aardbevingen

neem me niet kwalijk, maar bevingen voorkomen
of andere natuurverschijnselen. Je hebt dat na-
tuurlijk weer neergeschreven zonder er bij na te
denken zoals gewoonlijk.

Je hoor ik zoek nog wel bloemen. Zondag
heb ik toevallig iets heel leuks gevonden. Het is
een soort klaver en de bloempjes lijken op katjes. Leuk hè?
Ik moet je namens Jopie vragen of je 8 Aug
of 15 Aug te huis komt.

Morgen is mijn vader nu al een week
aan het kamperen wat gaat dat toch gauw li.
We hebben al vier brieven van hem gehad.
En hij maakt het best. Hij heeft nog geen honger
gehad. En het werk valt ook mee.

Jopie liet me vanavond de foto's zien ze zijn
allemaal bedorven. Jammer hè, weet je hoe het
komt doordat of omdat jij er op staat. Flauw hè?

O Lily de tram rijdt nu bij ons reuze leuk. Als
ik er in mocht was ik vast wel 3 keer heen en weer
gereden.

Je vader en moeder waren zondag hier. Ze zijn
vanaf dat jij weg bent gelooft ik al wel 4x hier
geweest. Blot bid ik echt leuk.

Ploert je bestaat een kleine kans dat Leo van de
week hier komt om in het gruwelijk te treden. Stel
je toch eens voor dat het waar is, zou even mieters zijn.
't Weer bij ons was van plan om mooi te worden
maar toen het mij zag maakte het rechts omkeer[t]

neem mij niet kwalijk maanbevingen voorkomen
of andere natuurverschijnselen. Je hebt dat na-
tuurlijk weer neergeschreven zonder er bij na te
denken zoals gewoonlijk.

Ja hoor ik zoek nog wel bloemen. Zondag
heb ik toevallig iets heel leuks gevonden. Het is
een soort klaver en de bloempjes lijken op katjes. Leuk hè?
Ik moet je namens Jopie vragen of je 8 Aug
of 15 Aug te huis komt.

Morgen is mijn vader nu al een week
aan het kamperen wat gaat dat toch gauw hè.

We hebben al vier brieven van hem gehad.

En hij maakt het best. Hij heeft nog geen honger
gehad. En het werk valt ook mee.

Jopie liet me vanavond de kamp foto's zien ze zijn
allemaal bedorven. Jammer hè, weet je hoe het
komt doordat of omdat jij er op staat. Flauw hè?

O Lily de tram rijdt nu bij ons reuze leuk. Als
ik er in mocht was ik vast wel 3 keer heen en weer
gereden.

Je vader en moeder waren zondag hier. Ze zijn
vanaf dat jij weg bent geloof ik al wel 4x hier
geweest dat vind ik echt leuk.

Ploert er bestaat een kleine kans dat Leo van de
week hier komt om in het gruwelijk te treden. Stel
je toch eens voor dat het waar is, zou even mieters zijn.

't Weer bij ons was van plan om mooi te worden
maar toen het mij zag maakte het rechts omkeer[t]

en stuurde een regenbuitje op ons af. Onvriendelijk
he. Als jij hier geweest was, hadden we natuurlijk
een soort zondvloed gekregen, want ik ben erg
maar jij toch nog veel erger.

Ik hoop nu dat je al die diepzinnige
zinnen, die ik verzin, zin voor zin, zonder er mijn
zinnen op te zetten, kunt begrijpen. 't Zal zeker niet
meevallen.

O ja, schattebout ik wou je nog iets schrijven
maar ik weet niet meer wat, daarom schrijf ik maar
niets. Ik heb wel al weer, ik ben melig. Raar he?
Heb jij dat ook wel eens, ik kan me tenminste
niet herinneren dit zeldzame verschijnsel ooit bij
jou te hebben aangetroffen. Schrijf je het me
als je het ook al eens ondervonden hebt.
't Is werkelijk een zeer vreemde gewaarwording en
zeker de moeite waard om het aan den lijve te
ondervinden.

Wet je dat je van een meisjes-kamp gaat,
dat is heerlijk. Dat is dat is maar maar van
Alms. Twee licht mij een gemengd kamp veel leuker,
jou zeker ook hè?

Zo langzamerhand weet ik niet meer wat ik moet
schrijven. Het is het bekende gevolg n.l. ik hou op.

Je ziet dat ik me aan mijn voornemen om je niet te
schrijven goed gehouden heb. Maar je weet dat is nu een-[maal]

en stuurde een regenbuitje op ons af. Onvriendelijk
he. Als jij hier geweest was, hadden we natuurlijk
een soort zondvloed gekregen, want ik ben erg
maar jij toch nog veel erger.

Ik hoop maar dat je al die diepzinnige
zinnen, die ik verzin, zin voor zin, zonder er mijn
zinnen op te zetten, kunt begrijpen. 't Zal zeker niet
meevallen.

O ja, schattebout ik wou je nog iets schrijven,
maar ik weet niet meer wat, daarom schrijf ik maar
niets. Ik weet het alweer, ik ben melig. Raar he?
Heb jij dat ook wel eens, ik kan me tenminste
niet herinneren dit zeldzame verschijnsel ooit bij
jou te hebben aangetroffen. Schrijf je het me
als je het ook al eens ondervonden hebt.

't Is werkelijk een zeer vreemde gewaarwording en
zeker de moeite waard van het aan den lijve te
ondervinden.

Weer je dat Jo naar een meisjeskamp gaat
wat een wonder he dat ze dat zo maar mag van
thuis. Toch lijkt mij een gemengd kamp veel leuker,
jou zeker ook hè?

Zo langzamerhand weet ik niet meer wat ik moet
schrijven met het bekende gevolg n.l. ik hou op.

Je ziet dat ik me aan mijn voornemen om je niet te
schrijven goed gehouden heb. Maar je weet dat is nu een-[maal]

een gewoonte van als ik me iets voorneem doe
 ik het altijd. Ik zei dat ik op zou houden, en
 om aan mijn gewoonte vast te houden van te doen
 wat ik een maal gezegd heb, geef ik je een nagel
 van mijn kleine teen (meer gun ik je niet) en
 bendes groeten van iedereen, dat rijmt, even
 tellen, ik begin bij geef, als ik het goed heb is
 het de S. Meer gun ik je niet, heb ik niet meegeteld
 hoor. Die nagel van mijn ~~gr~~ kleine teen is van mij
 en niet van iedereen, ik zeg dat maar even omdat
 het uit het zinsverband niet duidelijk blijkt.
 Geef ook nog de groeten aan je zus,
 Zo en nu eindig ik beslist
 dag apekop.

een gewoonte van [me] als ik me iets voorneem doe
 ik het altijd. Ik zei dat ik op zou houden, en
 om aan mijn gewoonte vast te houden van te doen
 wat ik een maal gezegd heb, geef ik je een nagel
 van mijn kleine teen (meer gun ik je niet) en
 bendes groeten van iedereen, dat rijmt, even
 tellen, ik begin bij geef, als ik het goed heb is
 het de S. Meer gun ik je niet, heb ik niet meegeteld
 hoor. Die nagel van mijn ~~gr~~ kleine teen is van mij
 en niet van iedereen, ik zeg dat maar even omdat
 het uit het zinsverband niet duidelijk blijkt.

Geef ook nog de groeten aan je zus.
 Zo en nu eindig ik beslist
 dag apekop.

<p> A'dam 5 Aug Gisteren is Leo hier gekomen Morgen gaan ze trouwen. Je snapt hoe blij we allemaal zijn. Jammer dat jij er niet bent. Dag SH </p>	<p> Dit ben jij in volle aandacht naar de maan kijkend </p>
---	---

A'dam 11 Aug 1942

Mijn dierbare vriendin
Hedenavond te 8.15 uur kwam onze aller
vriendin Tini in gezelschap van nog enige jonge-
liden, ^{van} uw epistel, waar ik reeds gedurende
enige dagen met smart had zitten wachten
aan mijne woning brengen. Je begrijpt dan
ook misschien, wellicht, enigszins een beetje,
hoe diep bedroefd om niet te zeggen
geschokt (daar jij dat woord ook steeds gebruikt
heb[t] en ik wens niet altijd dezelfde woorden te gebruiken
die jij gebruikt en bovendien, ten het geheel
dan te schokkend worden) ik was bij het
lezen ervan.

Geen van mijn vragen heb je beantwoord
nog steeds weet ik niet waarom ik een
sufferd ben, ik vermoed dat je je niet eens
de moeite hebt genomen om mijn brief tot
te lezen te toe te lezen. Temeer daar je niet een
een woord hebt gerept over die schone tekening
waar iedereen hier weg van was (niemand heeft hem
gezien, begrijp je het dubbelzinnige van de zin).
En als je soms denkt dat ik kwaad werd, toen
ik las, dat jij me beschuldigde van aan de
drank verslaafd te zijn dan heb je het mis, gelachen
heb ik, gelachen, zodat zodat de mensen, die
inmiddels van alle kanten waren toegestroomd

A'dam 11 Aug 1942

Mijn dierbare vriendin,
Hedenavond te 8.15 uur kwam onze aller
vriendin Tini in gezelschap van nog enige jonge-
liden, uw epistel, waar ik reeds gedurende
enige dagen met smart op had zitten wachten
aan mijne woning brengen. Je begrijpt dat
ook misschien, wellicht, enigszins een beetje,
hoe diep bedroefd om niet te zeggen
geschokt (daar jij dat woord ook steeds gebruikt
heb[t] en ik wens niet altijd dezelfde woorden te gebruiken
die jij gebruikt en bovendien zou het geheel
dan te schokkend worden) ik was bij het lezen ervan.

Geen van mijn vragen heb je beantwoord
nog steeds weet ik niet waarom ik een
sufferd ben, ik vermoed dat je je niet eens
de moeite hebt genomen om mijn brief tot
het einde toe te lezen. Temeer daar je niet een
een woord hebt gerept over die schone tekening
waar iedereen hier weg van was (niemand heeft hem
gezien, begrijp je het dubbelzinnige van de zin).
En als je soms denkt dat ik kwaad werd, toen
ik las, dat jij me beschuldigde van aan de
drank verslaafd te zijn dan heb je het mis, gelachen
heb ik, gelachen, zodat de mensen, die
inmiddels van alle kanten waren toegestroomd

dachten, dat ik niet meer op kon houden,
gelukkig kwam het echter niet zo ver. In de
Leid den kunt ik gelachen had om jou die
dergelijke schandelijke veronderstellingen durft
maken, nog nooit ben ik zo goed bij mijn
negatieve gevoel als nu ik aan jou die
brief schreef.

Ik heb een verhaal wat jij in jou brief geschreven
hebt. Het is niet het fijn, dat ik ook eens een
heel klein kalf kan zijn. In geloof dat
ik veel meer recht heb om te denken dat
jij een glaasje op hebt. En dat je een kalf bent dat
wist ik al lang.

~~Ik vanmiddag ontvingen we Leo zijn was-~~
~~goed en er was een briefje bij waarin hij schreef~~
dat hij zijn wasgoed stuurde omdat hij boven bedde
(er zijn daar 3 bedden boven elkaar) in zijn bed had
gedaan, en hij (Leo) daarom midden in de
nacht zich moest gaan wassen en verschonen.

Die jongen hebben ze het bed uit gegooid.
Dat lijkt me bedriest een leuke ervaring als
je midden in de nacht zo iets nattigs op
je krijgt. Dat gun ik jou nu ook. Wat
zou ik een lol hebben als dat eens gebeurde.
Huil maar niet hoor, ik meen het niet zo
erg als ik het schrijf.
Jopie heeft gevraagd of ik vast wat meetkunde
sommen wil maken, nu heb ik er vandaag

dachten, dat ik niet meer op kon houden,
gelukkig kwam het echter niet zo ver. Ik
zei dan dat ik gelachen had om jou die
dergelijke schandelijke veronderstellingen durft
maken, nog nooit ben ik zo goed bij mijn
negatieven geweest als toen ik jou die
brief schreef.

Zal ik eens herhalen wat jij in jou[w] brief geschreven
hebt, "Ik vind het fijn, dat ik ook eens zo'n
heel klein kalf kan zijn. Ik geloof dat
ik veel meer recht heb om te denken dat
jij een glaasje op hebt. En dat je een kalf bent dat
wist ik al lang.

Zeg vanmiddag ontvingen we Leo zijn was-
goed en er was een briefje bij waarin hij schreef
dat hij zijn wasgoed stuurde omdat zijn bovenbuurman
(er zijn daar drie bedden boven elkaar) [het] in zijn bed had
gedaan, en hij (Leo) daarom midden in de
nacht zich moest gaan wassen en verschonen.
Die jongen hebben ze het bed uit gegooid.
Dat lijkt me beslist een leuke ervaring als
je midden in de nacht zo iets nattigs op
je krijgt. Dat gun ik jou nu ook. Wat
zou ik een lol hebben als dat eens gebeurde.
Huil maar niet hoor, ik meen het niet zo
erg als ik het schrijf.

Jopie heeft gevraagd of ik vast wat meetkunde
sommen wil maken, nu heb ik er vandaag

al meer dan 20 gemaakt ijverig he. Er waren
rot sommen bij en een paar kon ik niet. Als jij
de volgende week hier bent mag je ze ook eens
proberen. Prettig vooruitzicht hè. Met Algebra
is ze nu geloof ik helemaal klaar. Ze heeft
mij een paar keer hoor. Maar ze was
die avond toe, ik schreef juist bij me geknikt
en hoe sei ze te zeggen me, waarom was ze nu terug
kome. Als zij er niet geweest was (bij mij bedoel ik),
had ik het je toch wel gevraagd.

Waarom merkt ik genlijch waakta, dat
het ik lekker niet gedaan hoor ik was veel
te nieuwsgierig naar wat je nog meer schreef
en ik barstte in snikken uit (van vreugde) dat
er nog maar zo weinig volgde.

Brammetje kreeg vanavond een brief
van de vacantie school waarin stond dat het bij
na de vacantie elke dag van $\frac{1}{2}5 - \frac{1}{2}6$ en verder
Zaterdag's middags Zondag de hele dag kan
komen. My loop ik niet, dat ik er al die dagen
wel moet zijn, zo want dan heb ik haast
niet eens iedere dag kan komen, want het zal
nu ook nog wel eens gebeuren dat ik tot 5 of $\frac{1}{2}6$
school heb, maar dat hoor ik nog wel, misschien
valt dat nog wel mee.

al meer dan 20 gemaakt ijverig he. Er waren
rot sommen bij en een paar kon ik niet. Als jij
de volgende week hier bent mag je ze ook eens
proberen. Prettig vooruitzicht hè. Met Algebra
is ze nu geloof ik helemaal klaar. Ze heeft
niets aan haar hand hoor. Maar ze was
die avond toen ik schreef juist bij me geweest
en toen zij ze zo tegen me, wanneer zou ze nu terug
komen. Als zij er niet geweest was (bij mij bedoel ik)
had ik het je toch wel gevraagd.

Waarom moest ik eigenlijk wachten, dat
heb ik lekker niet gedaan hoor ik was veel
te nieuwsgierig naar wat je nog meer schreef
en ik barstte in snikken uit (van vreugde) dat
er nog maar zo weinig volgde.

Brammetje kreeg vanavond een brief
van de vacantie school waarin stond dat hij
na de vacantie elke dag van $\frac{1}{2}5 - \frac{1}{2}6$ en verder
Zaterdag's middags en Zondag de hele dag kan
komen. Nu hoop ik niet dat ik er al die dagen
ook moet zijn want dan zou ik haast
nooit vrij hebben, trouwens ik denk dat ik
niet eens iedere dag kan komen, want het zal
nu ook nog wel eens gebeuren dat ik tot 5 of $\frac{1}{2}6$
school heb, maar dat hoor ik nog wel, misschien
valt dat nog wel mee.

Lieveheyl ik heb slaap, dus eindig ik morgen-
avond ga ik verder als ik hem dat 's morgens
op de post doe, dat is dus even denken, moeilijk
hem, weet jij dat ende op de kalender te kijken, ik
wel hoor, dat is dus Donderdagmorgen, dan
heb je hem nog net voor je weg gaat. Kun
je hem in de trein lezen. Dag prutkikker ik
ga lekker maffies doe.

O, nee nog niet ik moet je nog wat vertellen
van af ~~Zaterdag~~^{Zaterdag} tot en met Dinsdagmorgen heb
ik in bed gelegen ik had een last van mijn lieve
heylige. Behalve Zondagavond, ik was even opgestaan
het was zo warm in bed en toen kwamen juist je
pa en ma toen is ik maar opgebleven tot
ze weggongen. Aan mijn stijl merk je zeker wel
dat ik slaap heb hè. Dag je heylig

mie die 5/

Adan, 11 Aug. 1940
In piepje daar ben ik weer. Met huyg ik
en brief waari en postcheque van de vakantie-
school, ter waarde van f 10, weinig hè. Maar ja
't is toch wel leuk.

Heb jij lekker geslapen vannacht? Ik niet.
Ik heb vreselijk gek gedroomd. Ik heb een endi-
nie, met in 'mied, met een aardappel moei zij foel
afgemaakt en te lefde bij my, griezelig hè?

Lieveling ik heb slaap, dus eindig ik morgen-
avond ga ik verder als ik hem dat 's morgens
op de post doe, dat is dus even denken, moeilijk
hoor, weet jij dat zonder op de kalender te kijken, ik
wel hoor, dat ik dus Donderdagmorgen, dan
heb je hem nog net voor je weg gaat. Kun
je hem in de trein lezen. Dag prutkikker ik
ga lekker maffies doen.

O, nee nog niet ik moet je nog wat vertellen
van af Zaterdagavond 7 uur tot en met Dinsdagmorgen heb
ik in bed gelegen ik had weer last van mijn lieve
keeltje. Behalve Zondagavond, ik was even opgestaan
het was zo warm in bed en toen kwamen juist je
pa en ma toen is ik maar opgebleven tot
ze weggongen. Aan mijn stijl merk je zeker wel
dat ik slaap heb hè. Dat je toegeg
vriendin SH

A'dam 12 Aug 7.10 uur

Zo pietje daar ben ik weer. Net kreeg ik
een brief waarin een postcheque van de vacantie-
school, ter waarde van f 10, weinig hè. Maar ja
't is toch wel leuk.

Heb jij lekker geslapen vannacht? Ik niet.

Ik heb vreselijk gek gedroomd. Ik heb iemand,
wie weet ik niet, met een aardappelmestje zijn hoofd
afgesneden en toe leefde hij nog, griezelig hè?

Terwijl ik in het gewone leven nooit iemand
zou kunnen doden. Volgens Freud zijn dat
onderdrukte wensen. Ik zie het er niet in.
Jij? Toen ik wakker werd was ik nog zo onder
de indruk van mijn droom, dat ik mijn bed
niet uit dorst. Kinderachtig eigenlijk.

Vanmorgen de moer Bram ging naar school.
Ik ben met hem meegeweest. Het was er bare
~~maar~~ 16 kinderen de andere, de nieuwe komen
morgen pas, dat zijn er 14. Het was heerlijk
rustig dat snap je. Ik mocht een jongetje
een heel nieuw lesje geven. Dat is voor het
eerst. Anders deed Toos dat altijd en dan
mocht ik helpen als het nog niet goed ging.
Behalve bij erge moeilijke dingen dan.

Ja om z'n hebben om een flink eind te lopen,
ga je mee? Maar je moet vlug komen hoor
anders is het 8 uur en dan mag ik er niet meer
uit van mijn mammie. Als je komt neem
dan een boek voor mij mee, iets leuks spannends
net als de hele serie van de w. Het is gezellig.
Esther steekt haar tong tegen me uit. Stout hè?
Wat moet ik met haar doen?

Ik heb jou[w] boek niet meer nodig hoor ik krijg
er al een van Ada. Die kwam juist langs. Ze kwam
terug van het zwembad. Ze gaat elke avond naar

Terwijl ik in het gewone leven nooit iemand
zou kunnen doden. Volgens Freud zijn dat
onderdrukte wensen. Ik zie het er niet in.
Jij? Toen ik wakker werd was ik nog zo onder
de indruk van mijn droom, dat ik mijn bed
niet uit dorst. Kinderachtig eigenlijk.

Vanmorgen moest Bram weer naar school.
Ik ben met hem meegeweest. Er waren
maar 16 kinderen de andere, de nieuwe komen
morgen pas, dat zijn er 14. Het was heerlijk
rustig dat snap je. Ik mocht een jongetje
een heel nieuw lesje geven. Dat is voor het
eerst. Anders deed Toos dat altijd en dan
mocht ik helpen als het nog niet goed ging.
Behalve bij erge moeilijke dingen dan.

Ik zou zin hebben om een flink eind te lopen,
ga je mee? Maar je moet vlug komen hoor
anders is het 8 uur en dan mag ik er niet meer
uit van mijn mammie. Als je komt neem
dan een boek voor mij mee, iets leuks spannends
met een heleboel moorden en zo. Echt gezellig.
Esther steekt haar tong tegen me uit. Stout hè?
Wat moet ik met haar doen?

Ik heb jou[w] boek niet meer nodig hoor ik krijg
er al een van Ada. Die kwam juist langs. Ze kwam
terug van het zwembad. Ze gaat elke avond naar

het Amstelparkbad. Flink hè. Ze moest
het leren van haar jongen. Volgende week zwemt
ze af.

Ik heb mijn been open gekrabd en nou bloeit
het. De C. komen allemaal rozen uit en tulpen.
Leuk, vind je ook niet.

Ik geloof dat ik erg vervelend aan het
schrijven ben. Als je het niet goed vindt
laat je het maar staan, dan lees je hem maar
niet, niemand die er iets van merkt.

Ik wil met alle geweld dit blaadje nog
vol hebben, maar weet werkelijk niet wat ik je nog
schrijven moet. Weet jij het misschien. Esther
zegt ik ik je de groeten moet geven. Fijn hè?

Weet jij of Stan ook in Drenthe zit. Hij had
naar Leo toe zullen gaan. Maar nu gaat
dat niet omdat hij overgeplaatst is.

Kan jij niet naar mijn vader toe gaan? ~~Ik~~
Ik vraag het nu wel, maar het gaat
natuurlijk niet, want ik weet niet eens precies
waar hij werkt.

Zolangzamerhand krijg ik toch mijn blaadje
vol.

Nu Lil[y] ik hou maar op. Ik weet toch
niets meer. Dag stouterd
je SH

het Amstelparkbad. Flink hè. Ze moest
het leren van haar jongen. Volgende week zwemt
ze af.

Ik heb mijn been open gekrabd en nou bloeit
het. Er komen allemaal rozen uit en tulpen.
Leuk, vind je ook niet.

Ik geloof dat ik erg vervelend aan het
schrijven ben. Als je het niet goed vindt
laat je het maar staan, dan lees je hem maar
niet, niemand die er iets van merkt.

Ik wil met alle geweld dit blaadje nog
vol hebben, maar weet werkelijk niet wat ik je nog
schrijven moet. Weet jij het misschien. Esther
zegt ik ik je de groeten moet geven. Fijn hè?

Weet jij of Stan ook in Drenthe zit. Hij had
naar Leo zullen gaan. Maar nu gaat
dat niet omdat hij overgeplaatst is.

Kan jij niet naar mijn vader toe gaan?

Ik vraag het nu wel, maar het gaat
natuurlijk niet, want ik weet niet eens precies
waar hij werkt.

Zolangzamerhand krijg ik toch mijn blaadje
vol.

Nu Lil[y] ik hou maar op. Ik weet toch
niets meer. Dag stouterd
je SH

Stamboom van Sara Hildesheim

		Samuel Hildesheim Gorinchem, 14 maart 1861 Amsterdam, 13 december 1942 geh: 07-06-1893	Juda Hildesheim Klasina Hendrina van Straten
	Juda Hildesheim Amsterdam, 14 mei 1896 Auschwitz, 28 februari 1943 geh: 25-02-1920	Rosalie Hildesheim- Hecht Neustadt Godens, 8 april 1867 Auschwitz, 28 januari 1944 geh: 07-06-1893	
Sara Hildesheim Amsterdam, 21 september 1923 Auschwitz, 8 oktober 1942			
	Clara Hildesheim-da Costa Senior Amsterdam, 25 februari 1894 Auschwitz, 8 oktober 1942 geh: 25-02-1920	Engers, Sara b. Abt 1865	
		Costa Senior - Muller, Jacob da b. 1862 Amsterdam	Muller, Reintje
			Costa Senior, Jonah da

Nawoord:

Toen Lily op zekere dag na de zomervakantie van 1942 aanbelde bij de Spoorbaanstraat 7 huis en er niet werd open gedaan, zei een buur vanuit het raam tegen haar: "Je hoeft niet meer terug te komen: ze zijn uit huis gehaald."

Lily heeft hier nooit zelf over kunnen spreken. Ook als je er naar vroeg, wilde zij er niet op ingaan.

Personen:

Brammetje : Abraham Hildesheim, jongere broer van Sara

Ger(rie): Geertje Zilverberg, eerst vriendin van Leo, later zijn vrouw: ze trouwden op 6 augustus 1942 in Amsterdam

Leo : Leo Abraham Hildesheim, oudere broer van Sara, kleermaker

Stan: ?

Locaties:

Adema van Scheltemaplein:

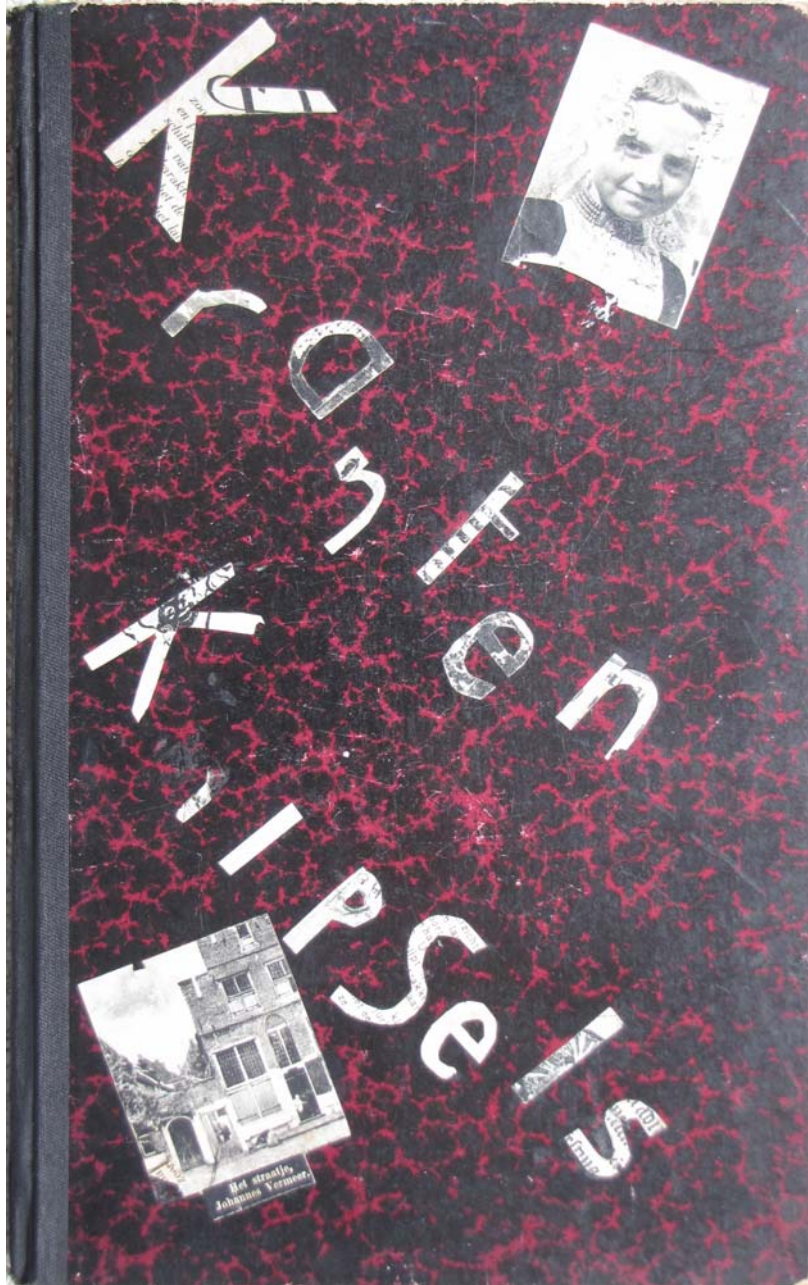
In het gebouw van de Chr.H.B.S. aan het Adema van Scheltemaplein was het hoofdkantoor van de SD, met de beruchte Zentralstelle für Jüdische Auswanderung. De R.A.F. heeft dit op Zondag 26 November 1944 gebombardeerd.

Artis

Op 15 september 1941 werd het Joden verboden om openbare plaatsen zoals bibliotheken, parken, zwembaden en musea te betreden. Ook in Artis mocht de Joodse bevolking niet meer komen.

Gallerij

Hiermee wordt ongetwijfeld het adres Galerij 21 bedoeld. Deze winkelgalerij behoorde bij het in 1929 afgebrande Paleis van Volksvlucht aan het Frederiksplein in Amsterdam. Op nummer 21 was het bijkantoor van de Gemeente Arbeidsbeurs, afdeling Werkverruiming gevestigd. Hier moesten voor arbeid in een werkkamp opgeroepen joden zich melden.

67

Knipselboek:

Hiernaast en hierna foto's van de kافت and enkele geselecteerde bladzijden van het krantenknipselboek van Sara, dat zij aan Lily in bewaring heeft gegeven, zie de brief van 17 juli 1942.

68

S Hildesheim
6 Jan 1942

G.W.
KANTOOR
BOEKEN
№
603

H.V. KANTOORBOEKHANDEL
V/H GEBR. WINTER
ADAM
K
K
K

BIJ NABESTELLING BOVENSTAAND
NUMMER OP TE GEVEN

DE KLEEDIJ IN GELDERLAND EN OVERIJSEL

Staphorst is in menig opzichte, 'n eigen karakter, 'n eigen karakter, dat er twee draachttypen er voorkomen op dezelfde ere hoofddracht wordt ge- met een linksomlen silveren d, die over 'n frisch gebloemd 'n horizontaal om 'n schter- om dan vervolgens, bij de over, plotseling van vanderen. Een bijna omslag, met den, ho- and om 'n achterhoofd, kent boersche dracht, ook, met alle fleur en n. Ook komt er een minder boersch, doch D e costumegebruik hangen nauw sa voorkomen is: de z.g. dracht, die de toornlijke Veluwegeest thuishoort, is zien verleen te zeggen, omdat het het ware, alle provinci en burgerlijke nut- ronal, een uitlooper is van de negentiende gebied, dat 'n middel land gelogen weel- den. Als we van ovale steden, verduwen, beloken we echter gebrach was veruorpen, tereus of verlakkingstamboren plaatselijk horst toont, bij alle volkinge merkwaardige.

De Staphorst worden de oude onderwege braken overvloed gebondenheid, also- dage wordt, en over de atij) oppenlike onderwacht om uer- dik, meting oppenit van land in heb.

DE VIJFTIENDE EEUW

Vlaamse kunstenaars in het noorden geboren;
het begin van een Hollandse schilderschool

In den aanvang van de Nederlandsche schilderkunst staat het „Johannesaltaar“ of, zomals het nu genoemd wordt, „De Aanschikking van het Lam“, het overblijfsel altaarstuk van Jan en Hubert van Eyck in de kapel van Indocus Vijft in de Sint Bavo te Gent.

Wat er aan voorafging, is minder overzichtelijk, daarom misschien vooral staat het als een wonderwerk voor ons, dese arbeid van de uit het Limburgsche Maaseyck geboren gebroeders, die hield het middeleeuwsche denken en gelooven machtig uitbeelden.

Met één slag is Vlaanderen voor de schilderkunst even belangrijk als Italië, en niet het minst door de vinding, die de Van Eycken deden onder het schil-

PETRUS CHRISTUS: ST. ELIGIUS. — Petrus Christus, in de buurt van 's Hertogenbosch geboren, streefde hoër na dan van Eyck te Brugge, geeft in dezen St. Eligius, patroon der goudsmidde, een blik in het dagelijksch leven van den juwelier. Als uitdrukking van het vijftiende-eeuwse Nederlandsche realisme is de schilderij karakteristiek en uniek.

Op een dier werd door St. Oude-mans te de schen, wat met en uitge- te yverder of kwam. kenelische en land schaffend te, omde vigeude, 181-201.

deren van het altaarstuk. Olie, als hi de verf toevoegd, gaf ze glans en die het fresco, noch het tempera kennde, d zatte, volle, zware kleuren, waarin de het noorden van het leven onder onze nen gaan verhalen. Maar het langaam olieverf was van veel grootere beto hetgen het zinnelijk intellect te zeg, deden de bestaande technieken, die o voortvarende uitvoering vroegen, vol het noordelijk materialisme moest door schilders, analyseerend als zij waren, ni op te bouwen methode uit de verf ge

Een rijke school gaat nu een bewond werkzaamheid ontplooiën in het vurig het centrum van heel het Nederlan

Moeten wij aanduiden wie er onder Vlaanderen in de vijftiende eeuw ni land kwamen, dan noemen wij den d van Jan van Eyck, Petrus Christus, v van Den Bosch te Baarle geboren Brugge in 1444 den meestersitel verni twintig schoonste werken noemen w voor de kapel van het gilde der z Antwerpen vervaardigen St. Eligius echt genre-schilderij, dit interieur van winkel. Dit het werk hijkt overvloedig het midden der eeuw de schilderij v

VAN DER Stijfheid van Maria is een hoopel belangrijk 168 te Gent meesde werd, maar 1928 in 1475 bij Brussel heringek, waar een twee om. De figuren zijn uitloos karakterloos gebouwd de handteuringen hebben den meesde zelf.

passen zingen ORAYAU t op de museum, land-onzsch leet en levens-natuur- dat van de schilder u. z.g.

Don

Francisco

De Spaansche
veroveraar
1541 1941

Pizarro

Don Francisco Pizarro (1475-1511), naar een oude gravure.

Den 26en Juni zal het vierhonderd jaar geleden zijn, dat een der beroemdste Spaansche veroveraars in de hoofdstad van Peru, het zes jaar te voren door hem gestichte Lima, het leven liet. De vrienden van den door hem ter dood gebrachten vroegeren wapenmaker Diego

de Almagro, die zijn mededinger geworden was in den strijd om de overleefing van het rijke land der Inca's, hadden besloten wraak te nemen. Zij overvielen den conquistador in zijn paleis en vermoordden hem na een wanhopigen tegenstand.

Wie de stad Lima bezoekt, brengt men al spoedig voor de sarophaag, waarin het stoffelijk overzot van den Spaanschen gediendenaar wordt bewaard.

Pizarro was een avonturier, die reeds verscheidene malen aan de veroveringstochten der zijnen jaarden in de nieuwe wereld had deelgenomen. De be-

richten over de onmetelijke rijkdommen van het zuidelijke goudland, het rijk der Inca's, hadden bij hem het verlangen doen rijpen, zelf een expeditie te ondernemen, om het te veroveren. Met twee andere Spaansche avonturiers, den lieftuiven reeds gemen den Diego de Almagro en Hernando de Luque sloot hij een partnerschap contract, om voor gezamenlijke rekening het goudland te ontdekken.

Het onderhoud tusschen Karel V en Pizarro, Martin de laude de bestemming veroverer naar Peru uit te redden en deze als algemeen overzetter te leiden.

Verantwoording

Dit boekje is samengesteld door Rinke J. Wijngaarden (RJW), zoon van Lily Veendijk. De foto's van Sara zijn van Richard Bierman, die ook het onderwijs volgde aan de Kweekschool voor Onderwijzers en Onderwijzeressen. Hij was zo vriendelijk te reageren op een advertentie van RJW, en om deze foto's voor dit boekje ter beschikking te stellen. RJW is dank verschuldigd aan zijn dochter Marjolein, die het manuscript tekstueel heeft verbeterd.